

tekst als resultaat van de bewerking van de oudste twee registers van raadsverdragen, aangevuld met besluiten die elders werden aangetroffen. De inhoud is zo kleurrijk als de middeleeuwse samenleving. Het allereerste besluit betreft — hoe kan het — de kwaliteit van wijnen, hetgeen evenals de kwaliteit van bier, vlees, vis en andere voedingswaren een onderwerp van voortdurende zorg voor het stadsbestuur blijkt te zijn. Voor de mentaliteitshistoricus kan de regeling van doopfeesten, de beschrijving van een obscene tekening of het feit dat het noemen van lichaamsdelen 'van den navel nederwart' van God of Onze Lieve Vrouw als vloek of 'quode eyde' bestraft werd, van belang zijn. Ten behoeve van de handel worden regelmatig de onderlinge waardeverhoudingen van de in omloop zijnde munten bepaald of munten als betaalmiddel verboden. Ook de Maastrichtse lakenhandel en de jaarlijkse deelname aan de Frankfurter Messe hebben de voortdurende aandacht. Regelingen omtrent de status van het 'koupwijn' geven inzicht in de positie van de vrouw. Uiteraard wordt naast dit soort besluiten de meeste aandacht gegeven aan het bestuur in de vorm van benoemingen van allerlei functionarissen en het afkondigen van bestuurlijke maatregelen. Het doornemen van de besluiten roept ook vragen op. Zo wordt op 17 mei 1380 het vleeshouwersambacht opgeheven en ontbonden. Een reden voor deze draconische maatregel wordt niet gegeven maar het betreft wel het jaar waarin het statuut tot stand kwam. In 1384 blijkt het vleeshouwersambacht weer als vanouds te fungeren. Wat zit hier achter?

De teksten zijn over het algemeen zowel tekstkritisch als historisch ruim en deskundig geannoteerd voorzover de beschikbare literatuur dit toeliet. Per archiefbestanddeel zijn een namen- en een zakenindex vervaardigd, maar een cumulatieve index ontbreekt. In het tijdperk van de tekstverwerker beschouw ik dit als een betreuenswaardige omissie, die wellicht bij een eventueel vervolg van de uitgave nog goedge maakt kan worden. Ten aanzien van de namenindex moet ik constateren dat het beginsel om personen met een voornaam en patroniem of bijnaam alleen op de voornaam op te nemen, niet consequent doorgevoerd is. Zo wordt bijvoorbeeld Floirmans of Flormans als achternaam opgevoerd terwijl dit mijns inziens een patroniem is. En met name onderde Waalse achternamen zijn nog wel meer twijfelgevallen aan te geven. Dit neemt echter niet weg dat beide indices een uitstekende toegang op de teksten vormen. Het glossarium kan een interessante aanzet vormen voor een afzonderlijk taalkundig onderzoek maar lijkt mij nu meer het resultaat van min of meer toevallig voorhanden zijnde kennis. De literatuurlijst maakt nog eens duidelijk hoe lacuneus de bestudering van dit tijdperk nog is. De vier thematische stadsplattegronden vormen een belangrijk hulpmiddel om wijs te worden uit de ingewikkelde situatie van de tweeherigheid met zijn twee nativiteiten, Luiks en Brabants territorium, ongedeeld gebied en het graafschap Vroenhof binnen het stadsgebied.

De voorliggende uitgave moet zeker beschouwd worden als een fundamentele bijdrage aan de bestudering van de middeleeuwse stad en zijn inwoners, niet alleen voor wat betreft Maastricht maar zeker ook voor andere steden in de Zuidelijke Nederlanden en het Rijnland. Een voortzetting van dit initiatief ware dan ook zeer gewenst.

P. A. W. Dingemans

J. E. A. Boomgaard, *Misdaad en straf in Amsterdam. Een onderzoek naar de strafrechtspleging vande Amsterdamse schepenbank 1490-1'552* (Dissertatie Amsterdam 1992, Publikaties van het Gemeentearchief Amsterdam uitgegeven door de stichting H. J. Duyvisfonds XXI (Zwolle: Waanders, Amsterdam: Gemeentearchief, 1992, 320 blz., f59,90, ISBN 90 6630 361 1).

In 1472 kreeg Amsterdam, sinds 1409 in het bezit van de hoge jurisdictie binnen zijn vrijheid,

van de Hollandse grafelijkheid het schoutambt in pand, waardoor het deze ambtenaar kon benoemen en het landsheerlijke aandeel van zijn inkomsten inde. In dat jaar ook, vermoedt de schrijver van de hier besproken studie, begon het met de registratie van de strafrechtspraak van zijn schepenbank in zogenaamde Correctieboeken, een reeks die wel niet toevallig ophoudt in 1552, kort na de aflossing van het pand door Karel V. Omstreeks 1520 reorganiseerde men de praktijk van de rechtbank zo dat men voortaan de beboeting van een aantal overtredingen (niet-gevulde waakdiensten, onjuist broodgewicht en dergelijke) 'administratief' afhandelde, zodat zij in de Correctieboeken niet langer een plaats kregen. Kort daarna ging men de zaken die tot een veroordeling tot een lijfstraf voerden afzonderlijk noteren in de zogeheten Justitieboeken (van 1524 tot 1709) welke ook de in de Correctieboeken ontbrekende doodvonnissen en rapporten van gerechtelijke lijkschouwingen bevatten. In verband met de vervolging van de wederdoperij (ook dit maakt de auteur aannemelijk) begon men in 1534 de door misdadigers afgelegde bekentenissen, met meer zorg dan te voren, op te tekenen in de (tot 1811 doorlopende) Confessieboeken. Deze combinatie van bronnen motiveerde Boomgaard tot de afbakening in de tijd van zijn onderwerp. Zijn studie werpt licht op de rechtspraak in Amsterdam tijdens een periode waarin de bevolking volgens zijn schatting van een 13.000 tot een 20.000 zielen groeide en de stad in economische betekenis toenam maar nog niet de dominante rol had die zij een eeuw later begon te vervullen, een tijd ook waarin de stad zijn justitiële autonomie voortdurend moest verdedigen tegen de landsheerlijke overheid.

Het boek opent met een uiteenzetting over de inrichting van de strafrechtspraak ter stede. Een hoofdstuk over de gevolgde procedures behandelt de procesvormen (in de loop van de jaren in kwestie enigszins gewijzigd), de opsporing en arrestatie van delinquenten door de schout en zijn dienaars, geholpen door vaste verspieters en incidentele verklikkers, en het vooronderzoek, met de traditionele term 'waarheid' aangeduid. Een systematische analyse van de gegevens uit de Correctie- en Justitieboeken vormt de kern van het onderzoek. In de behandelde periode zijn 2826 vonnissen geregistreerd. Een aantal daarvan houdt verband met de verspreiding van lutheranisme en wederdoperij. De schrijver geeft aan dit verschijnsel veel ruimte om te laten zien dat schout en schepenen hun aanvankelijk zachtzinnige optreden hiertegenover na 1534 onder druk van de stadhouder van Holland en van het Hof van Holland lieten varen.

Veel aandacht besteedt de schrijver aan de geweldsdelicten. De getallen omtrent moord en doodslag zijn opmerkelijk. Terwijl de lijkschouwingsrapporten 219 gevallen van onnatuurlijke dood vermelden, werden niet meer dan zes personen in verband hiermee veroordeeld: ruim tweehonderd schuldigen waren op de vlucht gegaan. De moord- en doodslag was, meent Boomgaard, evenals het merendeel van de geweldpleging voornamelijk een kwestie van dronkemansruzies en huiselijke agressie: volgens hem had de vermindering van het aantal kerkelijke feestdagen sinds de invoering van de hervorming een merkbaar gunstige invloed! Overigens belopen de doodvonnissen (inclusief die wegens ketterij) niet meer dan acht procent, de andere opgelegde lijfstraffen zestien procent van alle uitspraken, boetes en (meestal tijdelijke) verbanning echter samen vijfenvertig procent, strafbedevaarten en aan de kaak staan en dergelijke schandstraffen elk tien procent, het een en ander vrij gelijkmatig over de hele periode verdeeld.

In de courante discussies over criminaliteit en rechtspraak mengt de schrijver zich met bespiegelingen en rekensommen betreffende de al dan niet veranderende verhouding tussen geweld en ongecompliceerde diefstal in de moderne tijd. Dat is een riskante onderneming, omdat, zoals hij zelf herhaaldelijk en nadrukkelijk zegt, zijn gegevens betrekking hebben op berechte delicten en niet op het totaal van de gepleegde misdrijven. Hoe dat zij, in Amsterdam ligt in het tweede kwart van de zestiende eeuw het percentage bekende gevallen van dieverij

lager dan dat van de geweldsdelicten; dat is ook voor Utrecht in de eerste helft van de vijftiende en voor Brussel in de vijftiende en de zestiende eeuw vastgesteld. Boomgaard trekt daarom de opvatting dat op het platteland meer geweld, in steden meer diefstal zou zijn gepleegd, in twijfel. Verder overweegt hij de vraag of de 'moderne' wijze van berechting waarin de overheid als rechtsvorderaar optreedt (in tegenstelling tot de 'middeleeuwse' waarbij vervolging van misdrijven slechts mogelijk is op klacht van een benadeelde partij) geleid heeft tot een verharding van de rechtspraktijk. Hij constateert in zijn documenten geen tekenen van toenemende verharding, maar dat was ook amper te verwachten. Een vergelijking met de 'middeleeuwse' methode (tot wanneer werd die in Nederlandse steden eigenlijk toegepast?) is niet mogelijk. Eén aspect ervan, de mogelijkheid van compositie, dat is, de verzoening waarbij een straf aan lijf of leven door een boete, respectievelijk afkoopsom werd vervangen, werd in Amsterdam ook in de zestiende eeuw ruim in praktijk gebracht. De rechters in de schepenbank toonden er geen voorkeur voor extreme straffen. Dat vreemdelingen die in de stad niets te zoeken hadden er vaker dan de ingezetenen aan den lijve werden bestraft, ligt voor de hand. Boomgaards speciale belangstelling gaat uit naar de bedelaars onder hen. Daarentegen behandelt hij niet als een aparte categorie de van hot naar haar trekkende professionele misdadigers. In Groningen werd in de eerste helft van de zestiende eeuw gemiddeld eens per jaar zo iemand gevangen en terechtgesteld (Bakker/Huussen 1992), net als in Kampen in het derde kwart van de vijftiende eeuw (*Digestum vetus*, regestenlijst Schilder). Bij een gelijke frequentie zou het in Amsterdam op de (afgezien van de ketters) drie à vier doodstraffen per jaar, in meer dan een kwart daarvan om zulke professionelen moeten gaan. Zouden de Confessieboeken een veel kleiner aantal vermelden, dan lijkt het alsof de schout vrij laks was in het vervolgen van dergelijke criminelen, ofwel de terughoudendheid die men in Amsterdam toonde bij de toepassing van de pijnlijke ondervraging er toe leidde dat veel schoeljes de dans konden ontspringen. Dat deze reserve groot was, brengt Boomgaard herhaaldelijk naar voren. Tegen populaire ideeën over gruwelijke praktijken van laat-middeleeuwse rechtbanken stelt hij zich ook daarom krachtig te weer. Hoe de rechters in de door hem behandelde jaren wèl met misdaad en misdadigers omgingen zet hij op een boeiende manier uiteen.

J. A. Kossmann-Putto

H. L. Zwitzer, *'De militie van den staat'. Het leger van de Republiek der Verenigde Nederlanden* (Dissertatie Utrecht 1990; Amsterdam: Van Soeren & Co, 1991, 256 blz., f49,90, Bf995,-, ISBN 90 6881020 0).

Het valt niet te ontkennen dat de belangstelling voor militaire geschiedenis in Nederland minimaal is. Iedere bijdrage over het Staatse leger moet daarom met open armen worden ontvangen. Dat geldt zeker voor een boek dat zich presenteert als de definitieve afrekening met tal van stereotypen: 'Zo was de defensie altijd verwaarloosd, was er voor de verdediging des lands nimmer geld voorhanden, waren de compagnieën nooit compleet en de vestingen vervallen, deugden de officieren niet tenzij zij tot de adel uit de oostelijke provincies behoorden, oefenden soldaten een verachtelijk beroep uit, behoorden zij voorts tot het uitschot van de maatschappij, waren het bovendien nog vreemde huurlingen ook' (13). De auteur, luitenant-kolonel b. d., wil met dergelijke vooroordelen afrekenen door in vijf losse studies in te gaan op de veelhoofdigheid van het oppergezag, de samenstelling van het leger, de staat van oorlog, de bezoldiging van het krijgsvolk en de kwaliteit van het officierskorps. Deze detailstudies worden voorafgegaan en gevolgd door enige algemene beschouwingen, die een eigen leven leiden.

De kracht van de auteur ligt niet in de nuancering. Aan de ene kant maakt hij het zich wel erg gemakkelijk door van de huidige stand van het historisch onderzoek een karikatuur te geven.